

Представляется, что наиболее продуктивно сущность «правовой культуры» трактуется в рамках *институционально-культурологического* подхода. Эта парадигма позволяет представить правовую культуру (общества, группы, личности) как социальный институт, который выполняет специализированные функции сохранения, трансляции и приумножения ценностных достижений в правовой сфере, аккультурации правоотношений, формирования высокого правосознания и предсказуемого правового поведения людей [13].

Список литературы: 1. Правовая жизнь в современной России. Теоретико-методологический аспект / Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – Саратов, 2005; Политическая и правовая жизнь изменяющейся России / Под ред. Г. Н. Комковой и А. В. Малько. – Саратов, 2008. 2. Правовая жизнь общества: понятие и признаки // Политология для юристов: учеб. пос. / А. В. Малько, А. Ю. Саломатин. 2-е изд. – М.: ИД Юрайт, 2011. – С. 94–99. 3. Гурвич Г.Д. Философия и социология права / Г.Д. Гурвич. – СПб., 2004. 4. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. – Х.: Право, 2009.; 5. Лукашева Е. А. Социалистическое правосознание и законность. – М., 1973. 6. Сальников В. П. Социалистическая правовая культура / Под ред. Матузова Н. И. – Издательство Саратовского университета, 1989. 7. Явич Л. С. Сущность права: Социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений. – Л., 1985; Скуратівський А. Правова культура: сутність, стан та шляхи розвитку // Зб. наук. праць УАДУ, 2000. 8. Алексеев С. С. Право: азбука-теория-философия: опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999. 9. Гре-чин А. С. Социология правового сознания. – М.: ЮНИТИ, 2001. 10. Ликас А. Л. Законность и культура социалистического правосудия // Сов. государство и право. – 1981. – № 3. 11. Аграновская Е. В. Правовая культура и обеспечение прав личности. – М., 1988. – С. 12–15; Горян Е. Роль правової культури в забезпеченні прав і свобод людини та громадянина в Україні // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 1; Смоленский М. Б. Правовая культура, личность и гражданское общество в России: формула взаимообусловленности // Правоведение. – 2003. – № 1(246). 12. Зеленецкий В. С. Компетентность специалиста (о теоретической компетентности практиков и практической компетентности теоретиков) // Весы Фемиды. – 2000. – № 4(16). 13. Клейменова Е. В., Моралева К. А. Правовая культура и ее стандарты в конституциях Российской Федерации // Известия вузов. Правоведение. – 2003. – № 1 (246). 14. Кобликов А. С. Юридическая этика. – М.: Норма, 1999; Тодика Ю. М. Конституційні засади формування правової культури: Монографія. – Х.: РАЙДЕР, 2001; Станік С. Правова культура та правова акультурація // Юридический вестник. – 1999. – № 3; Осика І. В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Київ, 2004.

*Єфімов Є. О.
м. Харків, Україна*

ЗАСТАВА ВИКЛЮЧНИХ МАЙНОВИХ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ, ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

За правилами господарського або цивільного права виконання будь-якого господарського зобов'язання забезпечується заходами захисту прав та заходами відповідально-

сті стосовно учасників господарських правовідносин, які визначені цим кодексом. За домовленістю сторін можуть застосовуватися види забезпечення виконання зобов'язань, які визначені законом та не суперечать йому, які взагалі застосовуються у господарському (діловому) обороті (ст. 199 ГКУ) [1]. Однак, як це частіше буває, при використанні кредитором мір відповідальності по відношенню до боржника, в останнього може, не виявиться майна, необхідного для задоволення вимог кредитора. У зв'язку з цим, на початковому етапі виконання зобов'язання, для забезпечення майнових прав та інтересів кредитора, отримання ним гарантій належного виконання боржником зобов'язання, а також з метою запобігання або зменшення розміру негативних наслідків, які можуть виникнути в разі порушення зобов'язання, сторонам необхідно використовувати спеціальні заходи забезпечувального характеру, передбачені законом або прописані в договорі. Такі заходи в законодавстві іменуються способами (засобами) забезпечення виконання зобов'язань.

Відповідно до пункту 1 статті 546 Цивільного кодексу України (далі - ЦКУ) виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, утриманням, а також завдатком [2].

Привабливість неустойки та завдатку, їх широке застосування з метою забезпечення договірних зобов'язань пояснюється, насамперед, тим, що вони являють собою засіб спрощеної компенсації втрат кредитора, викликаних невиконанням або неналежним виконанням боржником своїх зобов'язань, за рахунок сплати останнім грошової суми [3].

Основна відмінність утримання від неустойки і завдатку в тому, що втрати кредитора, який правомірно володіє річчю, викликані не виконанням або неналежним виконанням боржником своїх зобов'язань щодо оплати цієї речі або відшкодування пов'язаних з річчю витрат, задовольняються, компенсуються за рахунок утримання цієї речі до виконання боржником всіх зобов'язань.

Забезпечувальна функція поруки полягає в тому, що для кредитора збільшується ймовірність виконання зобов'язання за рахунок майна поручителя, що діє на стороні боржника. У цих осіб у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання виникає солідарна відповідальність перед кредитором.

Що ж до банківської гарантії, то для неї характерна одна умова, а саме «незалежність гарантії від основного зобов'язання», що, на думку авторів посібника «Способи забезпечення кредитних зобов'язань», і з їхньою думкою можна погодитись, суперечить самій сутності поняття «засіб забезпечення виконання зобов'язання» [3] і не відповідає такому суттєвому ознакою всіх способів забезпечення зобов'язань – додатковий (акцесорний) характер, тобто залежність від основного зобов'язання. Саме ця особливість абстрагує цю категорію від традиційних способів забезпечення виконання зобов'язання.

Аналіз глави 49 ЦКУ «Забезпечення виконання зобов'язання» дозволяє зробити висновок, що перераховані вище способи забезпечення зобов'язань по-своєму самостійні, проте наявність перерахованих нижче характерних ознак дозволяє впорядкувати їх у певну систему:

1. Всі способи забезпечення виконання зобов'язань мають майновий зміст (як предмет забезпечення виконання зобов'язань можуть розглядатися грошові кошти, рухоме / нерухоме майно або майнові права).

2. Всі вони націлені на спонукання боржника до виконання свого зобов'язання, а саме:

- супроводжуються виділенням із майна боржника певної його частини, яка повинна служити засобом задоволення можливих вимог кредитора за основним зобов'язанням, з відстороненням від цієї частини інших можливих кредиторів (застава, утримання);

- встановлюють для боржника невігідні наслідки на випадок невиконання ним зобов'язання (неустойка, завдаток);

• мають на меті залучення до зобов'язання інших осіб, чиє майно разом з майном боржника служить для задоволення вимог кредитора (порука, гарантія).

3. Носять додатковий (акцесорний) характер, тобто спосіб забезпечення виконання зобов'язання нерозривно пов'язане з основним зобов'язанням, яке встановлено законом або обумовлено договором. Як наслідок недійсність або припинення основного зобов'язання тягне за собою недійсність або припинення забезпеченого зобов'язання.

4. Не припиняють своєї дії при заміні особи в зобов'язанні, наприклад, при передачі прав від первісного кредитора іншій особі при відступленні права вимоги (ст. 514 ЦКУ).

А тепер зупинимось детальніше на найбільш поширеному традиційному способі забезпечення виконання зобов'язань – застава.

На думку багатьох авторів, як міжнародних, так і українських, [3, 4] застава є найпоширенішим способом забезпечення зобов'язань. Як зауважує О.С. Іоффе, забезпечувальна дія застави проявляється в двох напрямках. По-перше, завдяки застави з самого початку виділяється майно, що може бути об'єктом стягнень з боку кредитора, що отримав її у заставу. В результаті останній вже не буде знаходитися під загрозою нездійсненності в примусовому порядку належних їй майнових домагань. По-друге, претензії всіх інших кредиторів того ж боржника задовольняються на рівних підставах. Але кредитор, який має право застави, при задоволенні своїх претензій має переважне право перед усіма іншими кредиторами [5].

В Україні відносини щодо використання застави як способу забезпечення виконання зобов'язання регулюються Господарським кодексом України від 16.01.2003 № 436-IV зі змінами та доповненнями від 22.12.2010 № 2850-VI, Цивільним кодексом України від 16.01.2003 № 435-IV та Законом України «Про заставу» від 11 листопада 1992 року. Тому, проводячи характеристику даного способу забезпечення виконання зобов'язань, доцільно звернути увагу на предмет застави, оскільки, на думку Дзери О. В., Кузнецової Н. С. та ін., він істотно впливає на сферу застосування договору [4].

У силу свого універсального характеру договір застави здатний забезпечити будь-яке цивільне або господарське зобов'язання, аби тільки це зобов'язання реально існувало і не суперечило чинному законодавству України, зокрема це можуть бути зобов'язання, що впливають з договору позики, кредиту, купівлі-продажу, оренди, перевезення вантажу і т.д.

Основна сутність заставних правовідносин, як було сказано вище, полягає в тому, що кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок (від вартості – текст статті Закону) заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави) або не передбачено договором (ст. 572 ЦКУ та ст. 1 Закону України). Тобто мета даної угоди – отримання кредитором не самого права на предмет застави, а права на пріоритет у задоволенні своїх вимог за рахунок заставленого майна перед іншими кредиторами в разі невиконання боржником свого зобов'язання [6].

В якості предмета застави може виступати:

- будь-яке майно, тобто сукупність матеріальних благ та зобов'язальних прав, що є об'єктом права власності, яке реально існує і може бути відчужене від заставадавця (а саме речі, цінні папери або ін.);

- будь-яке майно, яке може виникнути в майбутньому після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо);

- а також майнові права (права вимоги) щодо матеріальних благ, засновані на існуючих або майбутніх зобов'язаннях, за умови, що є угода сторін щодо розміру забезпечення заставою таких вимог (стаття 573 ЦКУ, частина 2 статті 3 Закону).

Це традиційні, проте малопривабливі для фінансових установ об'єкти, що використовуються в якості предмета застави. Це пояснюється тим, що основні активи більшості вітчизняних підприємств значною мірою застаріли і користуються великим попитом серед фінансових установ. З іншого боку технології не стоять на місці і постійно розвиваються, тому технічні розробки у вигляді об'єктів інтелектуальної власності, можуть послужити тим привабливим ресурсом, здатним стати цікавим предметом застави в очах майбутніх кредиторів. Але на жаль для фінансових установ застава майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності це дуже ризиковий актив.

Це пов'язано з тим для законодавства України це нове явище, ні загальне законодавство про заставу, ні цивільне законодавство України не містять спеціальних норм про заставу виключних прав. Цивільний кодекс України присвячує цьому виду відносин одну єдину диспозитивну статтю 424 ЦКУ, відповідно до якої майнові права інтелектуальної власності можуть бути використані в якості внеску до статутного капіталу юридичної особи або виступати в якості предмета застави.

Тому метою цієї статті на прикладі законодавства та практики Російської Федерації, як проект змін та доповнень до діючого законодавства, роз'яснити, які основні вимоги визначає законодавство для подібних відносин.

Перш за все треба мати на увазі, що коли говориш про заставу прав на ОІВ, то маєш на увазі не самі об'єкти інтелектуальної власності і не охоронні документи, а лише виключні майнові права на вказані об'єкти.

По-друге, застава виключних майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності, в силу специфіки самого об'єкта, має «подвійну» природу: до нього застосовуються як загальні норми цивільного законодавства, що регулюють заставу майна та майнових прав (Книга V ЦК), так і спеціальні правила, встановлені законодавством про інтелектуальну власність (Книга IV ЦК). Тобто, з одного боку, застава виключного права на об'єкт інтелектуальної власності можна розглядати як спосіб розпорядження виключними (інтелектуальними) правами, а з іншого – як загальноцивільний спосіб забезпечення зобов'язань, де заставне зобов'язання є акцесорним, допоміжним по відношенню до основного, наприклад, кредитного чи тому подібного зобов'язання.

Для того щоб виключні майнові права використовувалися в якості предмета застави, вони повинні мати такі ознаки: по-перше, повинні мати здатність до поступки (відчуженню), по-друге, можливість їх грошової оцінки, по-третє, ці права повинні бути дійсними (тобто не суперечити закону) і реальними (тобто не припиняти свого існування на момент укладення договору), а також відомими (тобто термін дії права не повинен бути менше терміну виконання основного зобов'язання). А ще виключні майнові права можуть бути предметом застави, якщо на них може бути звернено стягнення.

В зв'язку з тим не відповідають першій вимозі особисті немайнові права та деякі майнові права, а саме майнові права на фірмове найменування, так як вони нерозривно пов'язані з юридичною особою, його власником, і можуть бути передані лише з єдиним майновим комплексом, майнові права на географічне зазначення, в силу норми закону, право попереднього користувача, це право також може бути передано іншій особі разом з підприємством чи його частиною або разом з діловою практикою (ч.2 ст.470 ЦКУ; ч.2 ст. 1361 ЦК РФ), право слідування автора (ч.1 ст.448 ЦКУ; ч. 3 ст.1293 ЦК РФ), так як воно є невідчужуваним правом автора.

І ще що, виключні майнові права, і це треба мати на увазі, нерозривно пов'язані з об'єктом інтелектуальної власності. Якщо існування самого об'єкта не обмежено ні якими часовими рамками, майнові права мають як територіальну, так і часову обмеженість. Перша – територіальна обмеженість – виражається в тому, що законодавством

кожної окремо взятої країни визначена система охорони майнових прав на зазначені ОІВ. І дія цього права обмежена територією цієї держави (наприклад, майнові права на винахід, що засвідчуються патентом, діють тільки на території країни, яка видала цей охоронний документ).

Друга – часова обмеженість – пов'язана з тим, що майнове право на ОІВ діє протягом строку, встановленого законом. І хоча є об'єкти, дію майнових прав яких може бути за законом продовжено на певний термін (наприклад, торгова марка або лікарський препарат, заявлений в якості винаходу), можливість такого продовження не може безпосередньо охоплюватися договором застави [7].

Застава виключних майнових прав виникає із договору, тому як для звичайного договору застави, для подібного договору законодавство визначає наступні умови. Форма договору – письмова. В ньому чітко повинно бути визначено: предмет договору (майнові права заставлені в повному обсязі чи у визначених межах); його грошова оцінка сутність, розмір і строк виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, з урахуванням особливостей, притаманних ОІВ.

Особливим є також питання – реєстрація договору застави. По законодавству Російської Федерації якщо предмет договору застави є майнові права на реєстраційний об'єкт інтелектуальної власності, то сам договір потребує обов'язковій державній реєстрації (ч. 2 ст. 1232 ЦК РФ), а якщо майнові права на об'єкт інтелектуальної власності підлягають факультативній реєстрації, то реєстрація самого договору не потрібна або проводиться за згодою сторін [8].

Таким чином, із всього вищевикладеного можна зробити деякі висновки. Застава виключних майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності для діючого законодавства України поки нове та не дуже поширене явище. Та і для фінансових установ застава майнових прав в якості способу забезпечення зобов'язань поки що нове і мало-використовуване явище.

Для цього необхідно внести зміни в діюче цивільне та господарське законодавство, а саме:

- дати повне визначення та характеристику договору застави виключних майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності та його окремих складових;

- чітко визначитися с процедурою легалізації угод. Бо на даний момент згідно діючого українського законодавства для цього виду угод застосовують за аналогією процедуру легалізації договорів у сфері інтелектуальної власності, де вони мають силу з моменту їх підписання обома сторонами без обов'язкової реєстрації. А відсутність обов'язкової реєстрації даного договору тягне надання заставодавцем неправдивих доказів заставодержателю, що підтверджують законність і дійсність майнових прав. У цьому плані необхідно використовувати міжнародний досвід;

- а також потребує законодавчому вирішенню процес звернення стягнення та примусової реалізації заставленого виключного майнового права. Бо не визначено яким чином все це буде проводитися, який орган буде проводити реалізацію заставленого майнового права і які його повноваження.

Окрім кроків держави, які направлені на легалізацію застави майнових виключних прав, самі учасники цих відносин при укладенні договору застави повинні особливу увагу приділяти предмету договору, бо в силу специфіки об'єкта сторонам треба враховувати всі нюанси чинного законодавства, що передбачають правовий статус вказаних майнових прав. Це дозволить на практиці уникнути ризику недійсності суто заставної угоди, ризику неможливості звернення стягнення на предмет застави, ризику неможливості або інших негативних наслідків угоди з реалізації предмета застави.

Список літератури: 1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), – 2003 р. – №18, №19–20, №21–22, – ст. 144. 2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), – 2003, – №40–44, – ст. 356. 3. Теория и практика использования интеллектуальной собственности в качестве гаранта инвестиций. [Электронный ресурс] // доступ к ресурсу - <http://www.patent.ua/publication.php?id=453>. 4. Зобов'язальне право: теорія і практика [навчальний посібник для студентів юрид. факультетів] // О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та інш. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 912 с. 5. Крушина Ольга Григорьевна. Залог исключительных прав: Автореферат к дис. канд. юрид. наук: 12.00.03: Москва, 2005, 155 с. РГБ ОД, 61:05-12/818. 6. Договірне право України. Загальна частина: навч. посібник // Т.В. Бондар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та інш. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 896 с. 7. Калятин В. О. Залог имущественных прав // Патенты и лицензии. – № 6. – 2001 г. 8. Борисов А.Б. Комментарий к Гражданскому Кодексу РФ части четвертой (постатейный). Правовое регулирование отношений в сфере интеллектуальной собственности. – М. Книжный мир. – 2007. – стр. 288.

*Жуков С. М.
м. Харків, Україна*

УЧНІ ЗЕМСЬКИХ ШКІЛ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ: ЕТНОСОЦІАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ (Д. П. XIX – П. XX СТ.)

Поява земської школи як нового типу навчального закладу у Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст. було важливим етапом у розвитку системи освіти. З огляду на станову, класову й конфесійну структурованість тогочасного російського суспільства розгляд соціальних й етнODEMOГРАФІЧНИХ характеристик учнівського контингенту земської школи є важливою складовою її вивчення. Даного питання торкалися у О. Мармазова [15, С. 6] і Т. Кравченко [14, С. 87] у своїх дисертаційних дослідженнях. Втім, автори зазначених праць зосередили свою увагу насамперед на співвідношенні хлопчиків і дівчат серед загальної кількості школярів в окремо взяті роки, інші соціально-демографічні характеристики не знайшли достатнього висвітлення у згаданих працях. Специфіка тематики дослідження Т. Кравченко дозволила авторці проводити відповідні розрахунки щодо сукупності учнів початкових народних шкіл Харківщини усіх типів, не виділяючи земські училища окремо. У даній статті зроблено спробу комплексного аналізу сукупності учнів земських шкіл на джерельному матеріалі Харківської губернії.

Законодавчо було закріплено, що у початкових школах, в утриманні яких могли брати участь земські установи, право навчатись мали діти «усіх станів і віросповідань» [25, С. 26]. Однак, визначення цих училищ як «народних» свідчило, що призначались вони для дітей із нижчих станів, насамперед селянства. І це відповідало дійсності. Так, за даними на 1882–1883 навчальний рік, серед учнів земських шкіл Харківської губернії представники селянського стану склали абсолютну більшість – майже 87%. Якщо до них додати ще 5,5% солдатських дітей, яких у цьому переписі було виділено в окрему категорію, стає очевидним: більше 90% учнів земських шкіл були дітьми селян. До міщанського стану належало 3% учнів, діти священників склали 2,7% від загальної кількості школярів. В абсолютній меншості (0,3%) перебували представники дворянського стану [23, С. 58].

Приблизно таке саме співвідношення представників різних станів серед сукупності дітей, які навчалися у земських школах Харківської губернії, зберігалось протягом